Diskuse

Jan Tesař a výzkum partyzánského hnutí v protektorátu

Několik úvah k trilogii „Česká cikánská rapsodie“

Vladimír Černý

Nacistická okupace v letech 1939 až 1945 patří k těm obdobím moderních českých dějin, jimž zdejší historická obec dlouhodobě věnuje značnou pozornost. Především v posledních letech můžeme pozorovat zřetelný nárůst zájmu o tuto problematiku, jelikož se objevila řada projektů různého zaměření i kvality mapujících dílčí úseky a vybrané problémy protektorátní historie. Vydávají se edice dokumentů stejně jako biografie některých významných osobností. Vycházejí také publikace věnované působení jednotlivých rezistenčních organizací. Pozoruhodné a v mnoha ohledech ojedinělé místo mezi odbornou produkcí z posledních let zaujímá trilogie Jana Tesaře *Česká cikánská rapsodie*.¹ Autor zde originálním způsobem zpracoval nevšední životní příběh romského odbojáře Josefa Serinka (1900–1974), jenž byl roku 1942 uvězněn v neblaze proslulém táboře v Letech u Písku. Podařilo se mu však odtud uprchnout, i když svou rodinu musel v táboře zanechat. Poté našel útočiště v lesích a unikl pronásledování ze strany nacistických

1 TESAŘ, Jan: *Česká cikánská rapsodie*. Sv. 1: *Vzpomínky Josefa Serinka*; TESAŘ, Jan: *Místo epilogu: Rozhovor s Josefem Ondrou; Dokumenty*; sv. 2: TESAŘ, Jan: *Komentáře ke vzpomínkám Josefa Serinka*; sv. 3: *Mapy, tabulky, diagramy: Partyzáni na Vysočině*; TESAŘ, Jan: *Serinkovské inspirace*. Praha, Triáda 2016, 502 + 635 + 208 stran, ISBN 978-80-87256-86-2.

i protektorátních bezpečnostních složek, aby se posléze zapojil do rezistenčních aktivit místního obyvatelstva v oblasti Českomoravské vrchoviny. Serinek zde vytvořil partyzánskou skupinu, rekrutovanou převážně ze sovětských vojáků, kteří uprchli ze zajateckých táborů. Tato skupina je z literatury známá pod názvem Čapajev. Právě příslušníci Serinkova oddílu pak 26. října 1944 provedli pomstu na skupině protektorátních četníků ze stanice v Přibyslavi, kteří tři týdny předtím zastřelili v nedaleké obci Hřiště vojenského velitele odbojové organizace Rada tří divizního generála Vojtěcha Lužu a jeho pobočníka poručíka Josefa Koreše. Válku Serinek ukončil jako spolupracovník partyzánského oddílu Dr. Miroslav Tyrš, v jehož řadách se zúčastnil bojů s německými jednotkami. Nacistickou okupaci přežil, ovšem později se dozvěděl, že celá jeho rodina zahynula v Letech a v Osvětimi. Přesto však nezahořknul, podruhé se oženil a ve Svitavách provozoval hospodu, nazvanou příznačně U Černého partyzána.

Chceme-li pokud možno objektivně hodnotit Tesařovu obsáhlou trilogii, je třeba nejprve stručně zrekapitulovat dosavadní stav výzkumu partyzánského odboje v českých zemích za druhé světové války. Již od prvních let po skončení okupace vycházelo množství publikací vesměs nekriticky glorifikujících tento odboj jakožto součást komunistických rezistenčních aktivit. Z tohoto důvodu se také začal používat termín „partyzánské hnutí“, lépe vyhovující požadavkům tehdejší režimní propagandy. Tento trend potom pokračoval a dosáhl vrcholu v letech padesátých. Teprve na jejich sklonku začal být fenomén partyzánského odboje v českých zemích zpracováván poněkud serióznějším způsobem. V tomto období vznikly první obsáhlé studie, jejichž autoři se na základě tehdy dostupných archivních materiálů pokusili pořídit soupis veškerých partyzánských destrukcí na železničních tratích v protektorátu. Jedním z těchto autorů byl právě Jan Tesař.² Roku 1961 pak vychází první kolektivní dílo československých historiků pod vedením Antonína Benčíka, jež se pokusilo komplexně zachytit partyzánský odboj v českých zemích a na Slovensku. V seznamu autorů ani v tomto případě

Josef Serinek (1900–1974) krátce po druhé světové válce (foto archiv rodiny Josefa Serinka)

2 Viz TÝŽ: Partyzánské destrukce na železnicích ve východních Čechách a na západní Moravě. In: *Historie a vojenství*, roč. 8, č. 2 (1959), s. 209–255; KURAL, Václav: Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě na střední a východní Moravě a v západní polovině Čech. In: *Tamtéž*, č. 4, s. 629–675.

nechybělo Tesařovo jméno.³ Jak je řečeno v úvodu, autoři přistoupili ke zpracování problematiky především proto, že „byli postaveni před skutečnost, že ... nemáme žádné souhrnné zpracování dějin našeho partyzánského hnutí, které by mohlo odpovědět na požadavky propagandy“.⁴ Pokud to měl být hlavní úkol celého díla, nemohlo se ovšem jednat o práci objektivní. Kniha je opravdu poplatná tehdejšímu přístupu marxistické historiografie a také z metodologického hlediska je možné jí ledacos vytknout. Přesto se stala základem a osnovou, jež byla v následujících letech přebírána mnoha dalšími autory a měněna jenom v detailech. Obsahuje též množství faktografických omylů a chyby se mimoto objevují i u jmen některých příslušníků partyzánských skupin. Všudypřítomná je také kritika „buržoazního odboje“, jenž je stavěn do protikladu k pozitivně hodnocenému odboji komunistickému.

V období určitého uvolnění politických poměrů během šedesátých let sehrál důležitou úlohu Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje, který seskupil mnoho historiků a usiloval o zpracování trilogie, jež se měla stát prvním syntetickým pohledem na celé období nacistické okupace. Vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968 a následné období takzvané normalizace však veškeré tyto plány znemožnily. Z prací publikovaných v šedesátých letech si zaslouží pozornost například rozsáhlá studie Jiřího Radimského pokoušející se postihnout partyzánské akce na Moravě v chronologické posloupnosti.⁵ V tomto případě bylo poprvé ve velké míře využito i pramenů pocházejících z činnosti nacistických protipartyzánských bezpečnostních složek, avšak práce není bezchybná a vzhledem ke zvolené metodě jsou jednotlivé akce popsány pouze heslovitě. Přesto se jedná o přínosné dílo, které dodnes neztratilo svou hodnotu. Lze je také využít při konečném bilancování partyzánských aktivit na území Moravy.

Během sedmdesátých let byla publikována řada dalších prací zaměřených na partyzánský odboj, ty jsou však vesměs poznamenány komunistickou ideologií, obsahují četné nesrovnalosti a zkreslené informace.⁶ Daný trend pokračoval také v následujícím desetiletí, kdy například vyšla monografie Afrikana A. Stěhina o partyzánském

3 BENČÍK, Antonín a kol.: *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha, Naše vojsko 1961.

4 *Tamtéž*, s. 7.

5 RADIMSKÝ, Jiří: Chronologie partyzánských a jiných bojových akcí na Moravě 1943–1945. In: *Sborník archivních prací*, roč. 15, č. 1 (1965), s. 3–172.

6 Viz např. GLOSER, Jaroslav: *Partyzánské hnutí na Svitavsku*. Svitavy, Okresní výbor Svazu družstevních rolníků 1975; RIEDLOVÁ, Marie – NÁDVORNÍK, Miroslav: *Místopis odboje a osvobození Severomoravského kraje*. Olomouc, Státní vědecká knihovna 1975; PECHA, Adolf – GLOSER, Jaroslav – ADÁMEK, Oldřich: *Činnost partyzánské skupiny Jermak – Kružilin na Moravskotřebovsku*. Svitavy, Okresní výbor Svazu protifašistických bojovníků 1975; PŘIKRYL, Josef: *1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen–listopad 1944)*. Ostrava, Profil 1976; MAREK, Josef: *Partyzánské hnutí na Prostějovsku*. Prostějov, Dům politické výchovy OV KSČ 1976; JOŽÁK, Jiří: *Památná místa protifašistického boje Severomoravského kraje*. Praha, Naše vojsko 1978; ŽAMPACH, Vojtěch: *Partyzánské portréty*. Brno, Blok 1980.

oddíle Jermak.⁷ Tato práce byla v originále publikována roku 1978 v Kyjevě a patří vůbec k tomu nejhoršímu, co lze v početném seznamu literatury o partyzánském odboji nalézt. Autor totiž zcela ignoroval historická fakta a předložil čtenáři takové pojetí činnosti skupiny Jermak, které by odpovídalo chápání úlohy komunistické strany a Sovětského svazu v „boji za svobodu“. Český překlad byl navíc oproti originálu výrazně upraven, tak aby splňoval představy tehdejší vládnoucí československé garnitury. Byly z něj vynechány rozsáhlé pasáže, obsahující mimo jiné pozitivní hodnocení Josefa Serinka, který pochopitelně nevyhovoval oficiálnímu obrazu komunistického partyzána. Mnoho přímých účastníků odboje označilo text knihy za nejhrubší falzifikaci dějin.⁸ O čtyři roky později se pokusili popsat historii partyzánského hnutí v Československu Jan Gebhart s Jánem Šimovčekom. Téma hodlali zpracovat na základě nových poznatků historiků, především z regionální problematiky. Zůstali však u původní konstrukce partyzánského hnutí, známé z předchozích let, a s ní samozřejmě převzali i zastaralou koncepci a terminologii. I když byla tato syntéza v mnoha detailech přesnější než citované kolektivní dílo o partyzánech z roku 1961, také zde jsou četné údaje zkreslené či mylné.⁹

Druhá polovina osmdesátých let však přinesla i práce, jež lze označit za víceméně objektivní a dodnes přínosné. Mezi ně patří především monografie Oldřicha Sládka o činnosti nacistické Tajné státní policie (*Geheime Staatspolizei* – gestapo) v českých zemích.¹⁰ Autor pracoval jak s materiály pocházejícími z činnosti nacistických okupačních úřadů a bezpečnostních složek, tak i s poválečnými vyšetřovacími spisy příslušníků gestapa z mimořádných lidových soudů v Praze, Plzni, Klatovech, Hradci Králové, Brně, Olomouci, Uherském Hradišti a Ostravě. Mimoto využil odbornou literaturu publikovanou ve Spolkové republice Německo a v Rakousku. Pozitivně lze hodnotit také některé monografie Zdeňka Jelínka věnované činnosti jednotlivých partyzánských skupin.¹¹ K literatuře o partyzánském odboji vydané do roku 1989 však lze obecně říci, že až na některé výše uvedené výjimky se jedná o zdroje značně nevěrohodné, zaměřené spíše na politické a propagandistické cíle než na snahu podat objektivní popis a analýzu historických událostí.

7 STĚNIN, Afrikan Alexejevič: *Jermak na Moravě*. Praha, Naše vojsko 1983.

8 Jak se lakonicky vyjádřil jeden z odbojářů, o nichž se v knize píše, František Klouda z Moravské Třebové v nedatovaném dopise Františku Čípkovi: „Autor udělal skoro ze všech domácích odbojářů komunisty.“ Viz *Moravské zemské muzeum* (Brno), Historické oddělení, fond (f.) Sbírky, inventární číslo (inv. č.) S 16243–16254, korespondence Františka Čípka s Františkem Kloudou. Klouda v těchto dopisech vyvrací Stěninovy omyly jeden po druhém.

9 GEBHART, Jan – ŠIMOVČEK, Ján: *Partyzáni v Československu 1941–1945*. Praha – Bratislava, Naše vojsko – Pravda 1984.

10 SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa: Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Praha, Naše vojsko 1986.

11 Viz zejména KAMENÍK, Václav – JELÍNEK, Zdeněk: *Noční výsadek: Historie partyzánského oddílu Dr. Miroslav Tyrš*. České Budějovice, Jihočeské nakladatelství 1986; JELÍNEK, Zdeněk: *Partyzánský oddíl zvláštního určení Zarevo*. Kolín, Okresní výbor Československého svazu protifašistických bojovníků – Regionální muzeum v Kolíně 1988; TÝŽ: *Leškovice: Z historie partyzánské brigády Mistra Jana Husa*. Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné muzeum – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod 1994.

Po roce 1989 se otevřela cesta k všestrannému zkoumání a posouzení období let 1938 až 1945 z mnoha různých pohledů. Postupně vyšla řada kvalitních publikací zabývajících se touto problematikou, ať už to byly pokusy o celkovou syntézu, či monografie věnované určitým dílčím problémům.¹² Ovšem samotné partyzánské skupiny a jejich úloha v domácím odboji, stejně jako snahy nacistického bezpečnostního aparátu tuto formu rezistence potlačit, dosud stály poněkud stranou zájmu. Zvláště pokusy o zhodnocení událostí v Protektorátu Čechy a Morava v posledním roce druhé světové války zatím nebyly příliš početné. Literatura k historii protektorátu se po roce 1989 věnovala především událostem 17. listopadu 1939, odbojovým organizacím vyvíjejícím činnost v první fázi okupace, a zejména období heydrichiády a tehdejšími nacistickým represáliím.¹³ Partyzánský odboj byl popisován spíše okrajově, většinou jako součást rozsáhlejších prací. Zmínit je v této souvislosti třeba další monografii Oldřicha Sládka, tentokrát přímo věnovanou nacistickému protipartyzánskému aparátu.¹⁴ Přinesla řadu poznatků a opírala se o poměrně rozsáhlý soubor pramenů, zejména o dochované materiály z agendy protipartyzánských oddílů a o poválečné spisy vzešlé z vyšetřování československých bezpečnostních orgánů. Sládkova kniha sice také místy obsahuje drobnější nesrovnalosti či nepřesnosti, je však velmi cenná a co do významu nezastupitelná. Představuje totiž dosud jediný pokus o souhrnný rozbor protipartyzánské činnosti nacistů na území protektorátu.

Absence závažnějších pokusů o objektivní posouzení partyzánské odboje mohla být jednou z příčin až přílišné pozornosti, kterou si zejména v devadesátých letech získaly některé publikace autorů postrádajících odborné vzdělání v oblasti historických věd. Jestliže byl partyzánský odboj až do roku 1989 nekriticky glorifikován, nyní se objevil zcela opačný trend, kdy autoři bez řádné znalosti problematiky a využití dostupných relevantních pramenů posuzovali tento odboj veskrze negativně. Vyzdvihovali přitom zejména jeho temné stránky v podobě alkoholismu partyzánských velitelů či vražd a krádeží, jichž se příslušníci některých oddílů v letech 1944 a 1945 dopustili. Tyto publikace se přitom v mnoha případech opíraly o pouhé dohady a události, které jsou v nich předmětem líčení, nelze na základě studia archivních pramenů nijak doložit. Občas se můžeme setkat i s vyloženou fabulací autorů, kteří ve snaze vytěžit za každou cenu senzaci

12 Viz zejména BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem: Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha, Prostor 2000; GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české*, sv. 15a, 15b: 1938–1945. Praha – Litomyšl, Paseka 2006 a 2007.

13 Za všechny zde uvedme alespoň obsáhlou edici dokumentů věnovanou atentátu na Heydricha a období nacistického teroru za tzv. druhého stanného práva: ŠUSTEK, Vojtěch (ed.): *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava*, sv. 1 a 2. Praha, Archiv hlavního města Prahy – Scriptorium 2012 a 2014.

14 SLÁDEK, Oldřich: *Ve znamení smrtihlava: Nacistický protipartyzánský aparát v letech 1944–1945*. Praha, Naše vojsko 1991.

ignorovali základní historická fakta nebo si obsah dobových dokumentů upravovali takovým způsobem, aby odpovídal jejich předem vytyčené linii.¹⁵

S nástupem jednadvacátého století výzkum českých dějin v letech 1939 až 1945 pokračoval a objevily se různé monografie či obsáhlejší studie věnované jednotlivým partyzánským skupinám.¹⁶ Problematiku partyzánského odboje a nacistického bezpečnostního aparátu si také v rámci svých kvalifikačních prací z oboru historie vybrali někteří vysokoškolští studenti, zejména z Masarykovy univerzity v Brně či Univerzity Palackého v Olomouci. Lze si jen přát, aby tento trend do budoucna pokračoval.

Jak do souboru rozsáhlé knižní produkce o domácím protinacistickém odboji zapadá trilogie Jana Tesaře? Především je třeba konstatovat, že se jedná o první obsáhlou práci věnovanou některému z odbojářů romského původu. Samotná perzekuce romského obyvatelstva v protektorátu (zejména v souvislosti s existencí táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu) již byla historiky zpracována důkladně. Zde je třeba zmínit především práce bohužel již zesnulého profesora Masarykovy univerzity Ctibora Nečase, který se dané problematice dlouhodobě věnoval a jehož práce na tomto poli získala mezinárodní věhlas.¹⁷ Biografie osobností romského původu spjatých s druhou světovou válkou však dodnes postrádáme a pouze Muzeum romské kultury v Brně vydalo publikaci obsahující životní osudy české Romky Karolíny Kozákové, rozené Růžičkové, a moravské Romky Eleny Machálkové, rozené Holomkové.¹⁸ Oběma ženám se podařilo přežít romský holokaust díky štěstí a také obětavosti příbuzných. Tesařova trilogie je však unikátní zejména z toho důvodu, že poprvé představuje aktivního účastníka protinacistického odboje z řad Romů, a v tom také spočívá její hlavní přínos.

Práce je tematicky rozčleněna do tří částí, které na sebe plynule navazují. První svazek o rozsahu 502 strany obsahuje samotné vzpomínky Josefa Serinka, tak jak je Tesař osobně zaznamenal během osmnácti sezení již v letech 1963 a 1964. Těmto vzpomínkám pak postupně dal písemnou podobu a doplnil je vzpomínkami kováře Josefa Ondry, jehož získal pro rezistenční činnost právě Serinek. Tato část prvního dílu je vlastně nejstarší, protože Ondrovy vzpomínky zaznamenal

15 Z prací tohoto druhu viz zejména POSPÍŠIL, Jaroslav: *Hyeny*. Vizovice, Lípa 1996; NEBOJSA, Bořivoj: *Jak to bylo s partyzány*. Tišnov, Sursum 1998; STRÖBINGER, Rudolf: *Rudá zrada: Archivy odhalují pravdu o partyzánském hnutí*. Olomouc, Votobia 1998.

16 Viz např. ČERNÝ, Vladimír: Partyzánský oddíl Olga: Krvavá cesta jedné odbojové skupiny. In: *Soudobé dějiny*, roč. 17, č. 1–2 (2010), s. 31–81; LYSÁK, Jiří: *Z dějin Partyzánské družiny Josefa Hybeše*. Třebíč, Akcent 2011; HROŠOVÁ, Marie: *Na každém kroku boj: Historie 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky (srpen 1944 – květen 1945)*. Vsetín, Český svaz bojovníků za svobodu – Historická skupina 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky 2012; DITRYCH, Břetislav: *Proč Javoříčko? Svědectví neznámých dokumentů z archivu Státní bezpečnosti*. Štíty, Veduta 2015.

17 Jedná se zejména o tyto publikace: NEČAS, Ctibor (ed.): *Nemůžeme zapomenout / Naši bisteras: Nucená táborová koncentrace ve vyprávění romských pamětníků*. Olomouc, Univerzita Palackého 1994; TÝŽ: *Andr' oda taboris: Tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*. Brno, Masarykova univerzita 1995; TÝŽ: *Holocaust českých Romů*. Praha, Prostor 1999.

18 HORVÁTHOVÁ, Jana (ed.): *Memoáry romských žen*. Brno, Muzeum romské kultury 2004.

Tesař v obci Krásné na magnetofon již v únoru 1959. První díl je mimoto vybaven podrobnými biografickými medailonky osob zmíněných v textu. Serinkův životní příběh byl skutečně strhující a díky Tesařovi zde plasticky vyvstávají před očima všechny jeho důležité momenty. Svérázný styl vypravování přitom dodává textu autenticitu a umožňuje čtenáři hlouběji se ponořit do myšlenkového světa tohoto odbojáře.

Na první svazek pak koncepčně navazuje druhý díl, obsahující Tesařovy kritické komentáře a podrobný rozbor Serinkových vzpomínek. Tento svazek představuje se svými 635 stranami nejobsáhlejší část celé trilogie, a je třeba říci, že Tesařovy postřehy jsou v mnoha ohledech originální a mění zažité představy o protinacistickém odboji. Tak jako každé vzpomínky nějaké historické osobnosti, i ty Serinkovy totiž obsahují řadu nesrovnalostí či omylů. Některé z nich padají na vrub skutečnosti, že své vypravování poskytl s odstupem dvaceti let od popisovaných událostí a lidská paměť je samozřejmě ošidná. Vypravěč tak občas zaměnil některé osoby, s nimiž přišel během své odbojové činnosti do styku, často chyboval v dataci jednotlivých událostí a podobně. V jiných případech pak prostě jenom neznal souvislosti, což se týkalo třeba přesného období působení nacistických protipartyzánských jednotek v konkrétních lokalitách na pomezí Čech a Moravy. Toto vše se Tesař na stránkách druhého dílu snažil uvést na pravou míru, a je skutečně pozoruhodné, jakými detaily se přitom zabývá. Jako příklad lze uvést úvahy o tom, odkud znal Serinek jméno osady Netín, která sloužila jako základna desantu Calcium, vyslaného do protektorátu z Velké Británie počátkem dubna 1944. Během zásahu gestapa 23. června 1944 byl v Netíně zastřelen velitel tohoto desantu podporučík JUDr. Jaroslav Odstrčil, avšak Serinek sám v tomto místě zřejmě nikdy nepůsobil (sv. 2, s. 151 n.). Mnoho prostoru Tesař také věnoval pokusům o přesné datování událostí a rekonstrukci pohybů významných odbojářů v terénu s přesným umístěním jejich působení. Vynikající je rovněž analýza a detaily k činnosti oddílů Čapajev a Jermak.

Na druhé straně však některé pasáže druhého dílu působí na čtenáře znalého problematiky poněkud rozpačitě. Tesař se jednak místy nedovedl zbavit terminologie marxistické historiografie, tak jak byla užívána ve výše citované práci *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války* z roku 1961. Zmínit lze například termíny „západní skupina Calcium“ (s. 235) nebo „Rudolf Procházka, emisar z Moskvy“ (s. 240). Po obsahové stránce pak ve druhém dílu najdeme určitá sporná místa. Poněkud nejasná je Tesařovi například struktura a činnost takzvané volavčí sítě, kterou z konfidentů vytvořila řídicí úřadovna brněnského gestapa. Nacistický bezpečnostní aparát považoval vytvoření sítě spolupracovníků z řad domácího obyvatelstva protektorátu za záležitost prvořadé důležitosti, protože bez konfidentů by prakticky nebylo možné shromažďovat informace o situaci uvnitř českých odbojových organizací. Většina významných konfidentů se rekrutovala z řad zatčených odbojářů, kteří byli ke spolupráci přinuceni pod nátlakem. Samotná volavčí síť vznikla u brněnské řídicí úřadovny na přelomu let 1941 a 1942 a její jádro tvořili zadržení příslušníci odbojové organizace

Obrana národa Viktor Ryšánek, Stanislav Jizera a Karel Paprskář.¹⁹ Po zatčení byli během svého vyšetřování vystaveni nátlaku ze strany příslušníků gestapa a nakonec souhlasili se spoluprací. Všichni tři následně vyvíjeli velmi intenzivní konfidentskou činnost a v režii zpravodajského referátu brněnského gestapa vytvořili pro domácí odboj velmi nebezpečnou síť. Nacistům usnadňovala situaci také skutečnost, že řídicí úřadovna zaměstnávala několik brněnských Němců, kteří dokonale ovládali češtinu beze stop cizího přízvuku (mezi ně patřili především Wolfgang Dyck, Franz Prudky a Richard Schetke). Proto také mohli hrát úlohu provokatérů nasazených mezi členy odbojových organizací a zároveň kontrolovat činnost konfidentů české národnosti.²⁰ Příslušníkům volavčí sítě se v početných případech podařilo vetřít do odbojových organizací a navázat spolupráci s mnoha odbojáři, kteří samozřejmě nic netušili o pravém stavu věcí. Nevědomky a v dobré víře, že pracují pro odboj, tak o něm přinášeli poznatky gestapu. To byl také případ otce a syna Večeřových, které Tesař označuje termínem „konfidentská dvojice“ (sv. 2, s. 236 n.). Ve skutečnosti se však jednalo pouze o členy volavčí sítě.

Upřesnit je také třeba údaje o činnosti známého spolupracovníka gestapa Františka Šmída, který je v druhém svazku Tesařovy trilogie uveden jako „hlavní moravský konfident“ (s. 157). Je nepochybné, že Šmíd – původně odbojář ze skupiny Národní hnutí pracující mládeže, zatčený v listopadu 1939 – patřil k předním konfidentům brněnské řídicí úřadovny gestapa. Avšak jakkoliv destruktivní byla jeho činnost pro domácí odboj, týkala se pouze období dvou let, konkrétně od ledna 1943 do února 1945. Do té doby byl Šmíd vězněn, nejprve ve vyšetřovací vazbě a po odsouzení ke dvanácti letům za svůj podíl na odbojových akcích skončil v káznici Waldheim. Panovaly zde velmi kruté podmínky, které nebyl schopen snášet. Proto v listopadu 1942 napsal dopis kriminálnímu radovi Ottovi Koslowskému z brněnské řídicí úřadovny gestapa a nabídl mu konfidentské služby. Gestapo žádosti posléze vyhovělo a Šmíd začal působit jako konfident pod krycím označením B-105.²¹ Zapojil se do celé řady operací a jeho aktivity si vyžádaly množství obětí z řad moravských odbojářů i jejich rodinných příslušníků. Nakonec však byla Šmídova činnost odhalena a 7. února 1945 jej ve Velkém Meziříčí zastřelili příslušníci odbojové skupiny Michala Malíka. Označení za hlavního moravského konfidenta je tedy sporné. Pokud bychom chtěli nalézt osobu, jejíž činnost měla pro brněnské gestapo z dlouhodobého hlediska největší význam, byl by to pravděpodobně Viktor Ryšánek. Jeho pět let trvající spolupráce s nacistickým bezpečnostním aparátem měla za následek řadu zcela či částečně rozbitých odbojových organizací a s tím spojené velké množství zatčených osob.

19 Viz *Moravský zemský archiv*, Brno (dále MZA), f. C 141 (Mimořádný lidový soud v Brně), inv. č. 1375, karton (k.) 150, spisová značka (spis. zn.) Lsp 306/46, Karel Paprskář a Viktor Ryšánek; inv. č. 1537, k. 157, spis. zn. Lsp 480/46, Stanislav Jizera.

20 Podrobně k tomu viz ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo (1939–1945) a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*. Brno, Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum 2018, s. 110–116.

21 MZA, f. C 141, inv. č. 3240, k. 281, spis. zn. Lsp 417/47, zápis výslechu bývalého kriminálního rady gestapa Otto Koslowského z 1.4.1947.

Stovky z nich skončily posléze na popravištích věznic či koncentračních táborů nacistického Německa. Chladnokrevnost tohoto konfidenta spojená s naprostým cynismem přitom udivovala i zkušené vyšetřovatele gestapa.

Většina odbojářů zatčených v různých oblastech protektorátní Moravy končila ve vazební věznici gestapa v brněnských Kounicových studentských kolejích. V letech 1940 až 1945 jimi prošlo přes třicet tisíc vězňů a vykonáno zde bylo téměř sedm set poprav.²² Tesař označuje zdejší místo prováděných exekucí za popraviště „Sondergerichtu“, což však také neodpovídá skutečnosti (sv. 2, s. 214). Termínem *Sondergericht* (zvláštní soud) byly označovány tribunály zřizované v Německu po převzetí moci nacisty roku 1933. Jednalo se o speciální soudy, jejichž úkolem bylo trestat nepřátelské projevy vůči režimu, například verbální útoky na Adolfa Hitlera, nacistickou stranu (NSDAP) a podobně. V Brně byl zvláštní soud zřízen v únoru 1940 a fungoval jakožto součást Německého zemského soudu, takže co do složení tribunálu zde mezi těmito dvěma institucemi existovala „personální unie“.²³ Okruh působnosti zvláštního soudu byl v průběhu války značně rozšířen, takže odsuzoval za politické, hospodářské i kriminální přečiny. Hlavním cílem bylo postihovat nepřátele režimu ve zrychleném řízení. Jednalo se tedy o mimořádný soud, proti jehož rozsudku neexistovala možnost odvolání.²⁴ V úvahu připadala pouze obnova řízení, k čemuž ale prakticky vůbec nedocházelo. K trestnímu stíhání před zvláštním soudem předávalo „provinilce“ především gestapo a také německá Kriminální policie (*Kriminalpolizei* – KriPo). Podle dochované statistiky vynesl brněnský *Sondergericht* celkem 477 rozsudků smrti, z nichž 393 byly skutečně vykonány. S výjimkou dvou exekucí provedených oběšením v Brně ve věznici bývalého Krajského soudu trestního na Cejlu čp. 71 probíhaly popravy stětím hlavy, a to ve věznicích na Pankráci v Praze, ve Vídni a ve Vratislavi.²⁵

V Kounicových kolejích tedy nebyla na základě rozsudku zvláštního soudu popravena ani jediná osoba. Většinu zde popravených totiž ve skutečnosti odsoudil stanný soud (*Standgericht*).²⁶ Exekuce zde přitom proběhly ve třech vlnách. Nejprve to bylo od září do listopadu 1941 během civilního výjimečného stavu vyhlášeného na území protektorátu zastupujícím říšským protektorem Reinhardem Heydrichem. Stanné soudy tehdy v českých zemích zasedaly poprvé. Jednalo se o mimořádné tribunály se zkráceným řízením, proti jejichž rozsudku neexistovala možnost

22 Podrobně viz VAŠEK, František – ČERNÝ, Vladimír – BŘEČKA, Jan: *Místa zkropená krví: Kounicovy studentské koleje v Brně v letech nacistické okupace 1940–1945*. Brno, Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum 2015.

23 Viz VAŠEK, František: Vznik Německého zemského soudu v Brně. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 5, č. 1 (1997), s. 106–128.

24 Dochované materiály pocházející z činnosti brněnského zvláštního soudu jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně, fond C 43 (Německý zemský soud Brno).

25 Podrobně viz VAŠEK, František: Německý zvláštní soud (*Sondergericht*) v Brně: Součást nacistického teroru na Moravě. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 5, č. 3 a 4 (1997), s. 420–432 a 672–687.

26 Soubor rozsudků brněnského stanného soudu z let 1941–1942 je uložen v Moravském zemském archivu v Brně, f. B 340 (Gestapo Brno).

opravných prostředků. Hlavním cílem přitom bylo zastrašit české obyvatelstvo protektorátu a odradit je od podpory rezistenčních organizací. Soudy působily při řídicích úřadovných gestapa v Praze a v Brně a jejich členy přitom až na výjimky nebyli lidé s právnickým vzděláním, nýbrž právě příslušníci nacistického bezpečnostního aparátu. Samotné procesy představovaly jen parodii na skutečné soudní řízení a probíhaly mimo kontrolu německých justičních orgánů. Rozsudky smrti byly vykonávány obvykle ještě téhož dne, kdy byly vyneseny. V Kounicových kolejích skončili na popravišti během podzimu 1941 celkem 142 muži.²⁷ Druhá fáze činnosti stanných soudů pak spadá do období po atentátu na Heydricha, kdy za necelých pět týdnů v době od 28. května do 3. července 1942 bylo v Brně popraveno 326 mužů a 69 žen.²⁸ Po delší přestávce pak nacisté provedli v areálu Kounicových kolejí třetí a poslední vlnu exekucí v období od ledna do dubna 1945. Tehdy se jednalo především o zajaté příslušníky partyzánských skupin a jejich spolupracovníky z řad domácího obyvatelstva, z nichž někteří osobně znali Serinka. Popravováni byli na základě takzvaného zvláštního zacházení (*Sonderbehandlung*). Jednalo se o fyzickou likvidaci bez jakéhokoliv soudního rozsudku, pouze na základě rozhodnutí Bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei* – SiPo). Seznamy osob určených k likvidaci byly zasílány z Brna do Prahy státnímu ministrovi a vyššímu vedoucímu SS a policie v protektorátu Karlu Hermannu Frankovi, po jehož schválení byly ihned vykonány. Celkový počet popravených během této poslední vlny exekucí v Kounicových kolejích není přesně znám, ale jednalo se zhruba o sto dvacet osob.²⁹

O samotném nacistickém bezpečnostním aparátu je v trilogii řeč pochopitelně často, ale přesto zde kupodivu nenalezneme nějakou podrobnější pasáž věnovanou jeho vývoji a struktuře. Nepochybně by pro čtenáře byla přínosná, protože orientace v jednotlivých složkách tohoto aparátu je poněkud obtížná a sám Tesař se v této souvislosti dopustil několika chyb či zavádějících tvrzení. Mám na mysli zejména zařazení německé Ochranné policie (*Schutzpolizei* – SchuPo) jakožto jedné ze složek Bezpečnostní policie, kterou Tesař nazývá termínem „státní politická policie“ (sv. 2, s. 392). Ve skutečnosti bylo členění nacistických bezpečnostních sil následující: Oficiálně od roku 1936 existovala jednak Bezpečnostní policie, tvořená dvěma složkami – Tajnou státní policií (gestapem) a již zmíněnou německou Kriminální policií.³⁰ Autonomní pozici pak měla Bezpečnostní služba (*Sicherheitsdienst* – SD), což byla zpravodajská služba říšského vůdce SS. Tyto složky řídil Reinhard Heydrich, který disponoval funkcí velitele Bezpečnostní policie a Bezpečnostní služby. Od září 1939 pak stál v čele Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (*Reichssicherheitshauptamt* – RSHA), vytvořeného jako zastřešující instituce pro kontrolu veškerých policejních sil nacistického Německa. Po Heydrichově

27 Viz VAŠEK, F. – ČERNÝ, V. – BŘEČKA, J.: *Místa zkropená krví*, s. 358–374.

28 *Tamtéž*, s. 377–443.

29 Viz ČERNÝ, V.: *Brněnské Gestapo (1939–1945) a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*, s. 219–233 (viz pozn. 20).

30 Srv. GRAF, Christoph: The Genesis of the Gestapo. In: *Journal of Contemporary History*, roč. 22, č. 3 (1987), s. 419–435.

smrti řídil RSHA Ernst Kaltenbrunner. Vedle Bezpečnostní policie dále existovala Pořádková policie (*Ordnungspolizei*), sestávající ze dvou hlavních uniformovaných složek – četnictva (*Gendarmerie*), jež působilo v obcích do dvou tisíc obyvatel, a výše zmíněné Ochranné policie.³¹ Ta přišla během březnové okupace roku 1939 do českých zemí hned v závěsu za vojenskými jednotkami wehrmachtu a obyvatelstvo její příslušníky na základě německého názvu posměšně nazývalo „šupáci“. Ochranná policie tedy nebyla složkou policie bezpečnostní, nýbrž pořádkové. Kromě ní a německého četnictva organizačně spadalo pod Pořádkovou policii několik dalších, méně významných složek: Požární ochranná policie (*Feuerschutzpolizei*), Policie vzdušné ochrany (*Luftschutzpolizei*), Vodní ochranná policie (*Wasserschutzpolizei*), Technické nouzové sbory (*Technische Nothilfe*), Dopravní policie (*Verkehrspolizei*) a Železniční ochranná policie (*Bahnschutzpolizei*). Velitelem Pořádkové policie byl Kurt Daluge, který také v letech 1942 a 1943 disponoval funkcí zastupujícího říšského protektora.

Při zpracování trilogie Jan Tesař opomenul některé důležité zdroje. Jedná se například o materiály týkající se speciálních protipartyzánských oddílů, takzvaných komand ke zvláštnímu použití (*Zur besonderen Verwendung-Kommandos* – ZbV-Kdos). Tesař uvádí, že archivní materiály z jejich provenience se mu do rukou nedostaly (sv. 2, s. 453). Nicméně některá dobová hlášení o zásazích prováděných těmito oddíly lze nalézt v Moravském zemském archivu³² a bylo by možné využít i materiály z Archivu bezpečnostních složek.³³ Obecně lze konstatovat, že při popisu aktivit nacistického bezpečnostního aparátu se Tesař až příliš spoléhá na výše citované práce Oldřicha Sládka, a to na úkor vlastního výzkumu.

Závěrečný svazek trilogie o rozsahu 208 stran pak v autorovi tohoto příspěvku vzbuzuje největší rozpaky. Naskytá se otázka, zda bylo nutné doplňovat práci věnovanou životu jednoho odbojáře z období druhé světové války hodnocením vývoje partyzánského boje v globálním měřítku od začátku 19. století. Pokud by mělo být takové hodnocení provedeno objektivně, vyžadovalo by totiž značně rozsáhlé studium problematiky s oporou v archivním výzkumu a využití četných titulů zahraniční odborné literatury. Jak ale dokládá poznámkový aparát třetího dílu, Tesař zde čerpal pouze z nemnoha (většinou zastaralých) zdrojů, a jeho úvahy proto působí poněkud kontroverzně. Výzkum fenoménu nazývaného v anglosaských zemích *Guerrilla Warfare* totiž doznal v posledních zhruba dvaceti letech značného rozmachu a vyšla o něm celá řada pozoruhodných publikací, které však ve třetím dílu trilogie vesměs nejsou citovány.

31 Srv. NEUFELDT, Hans Joachim – HUCK, Jürgen – TESSIN, Georg: *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936–1945*, sv. 1–2. Koblenz, Bundesarchiv 1957.

32 MZA, f. B 252 (Zemský president Brno, správa z příkazu říše).

33 V prvním a druhém dílu trilogie je opakovaně zmiňován oddíl ZbV-Kdo 28, který pod velením kriminálního komisaře gestapa Herberta Kuky zasahoval mimo jiné také proti členům oddílu Jermak. Materiály z poválečného vyšetřování československých bezpečnostních složek, které se týkalo činnosti tohoto oddílu, jsou dostupné například v ABS, f. 52 (Výpovědi zaměstnanců gestapa a SD) a f. 325 (Stíhání nacistických válečných zločinců).

Autor se vzhledem k tomuto nedostatku dopustil řady zavádějících tvrzení. Jako příklad mohou sloužit pasáže věnované válce ve Španělsku v letech 1808 až 1814. Kritiku zaslouží například výrok, že „Anglie ... španělský lidový odboj povzbuzovala a zásobovala“ (sv. 3, s. 69). Ve skutečnosti se však Spojené království zdaleka neomezilo pouze na to. Po prvotních střetech mezi Brity a Francouzi na území Portugalského království se na podzim 1808 ve Španělsku vylodilo třináct tisíc britských vojáků pod velením generála Johna Moora. Tyto jednotky Francouzi porazili v lednu 1809 u přístavu La Coruña. Nedlouho potom se však na Pyrenejském poloostrově vylodila další britská armáda generála Arthura Wellesleye, pozdějšího 1. vévody z Wellingtonu, jež následně ve Španělsku a Portugalsku bojovala nepřetržitě pět let až do konečné francouzské porážky roku 1814. Bez jejího přispění by se španělský odboj udržel jen stěží, ale v Tesařově práci nenalezneme o těchto událostech žádnou zmínku.

V britské historiografii je přitom „poloostrovní válka“ (*Peninsular War*) neopomenutelným fenoménem a existuje k ní značné množství literatury, například dnes již klasická sedmisvazková práce Charlese Omana, vydaná poprvé v letech 1902 až 1930.³⁴ Z novějších prací lze pak jmenovat monografie Jaca Wellera, Michaela Glovera, Charlese Esdaila, Nicka Lipscombeho a další.³⁵ Španělskému odporu proti napoleonským jednotkám se pak konkrétně věnoval například Ronald Fraser.³⁶ V češtině máme na dané téma k dispozici alespoň dvousvazkovou popularizační práci Jiřího Kovaříka, kterou by určitě bylo možné také ocitovat.³⁷ Tesař však žádnou z výše uvedených publikací nevyužil a španělskou guerillu hodnotí především podle statě Friedricha Engelse z knihy *Klasikové marxismu-leninismu o partyzánském boji*, což jistě není právě nejšťastnější volba.³⁸ Z období napoleonských válek dále Tesař neuvádí tyrolský odboj pod vedením Andrease Hofera, který rovněž vykazoval partyzánský charakter.³⁹ Celkovému hodnocení projevů lidového odporu vůči

34 OMAN, Charles: *A History of the Peninsular War*, sv. 1–7. Oxford, Clarendon Press 1902–1930.

35 WELLER, Jac: *Wellington in the Peninsula*. London, Nicholas Vane 1962; GLOVER, Michael: *The Peninsular War 1807–1814: A Concise Military History*. Hamden, Archon Books 1974; ESDAILE, Charles: *The Peninsular War: A New History*. New York, Palgrave Macmillan 2003; LIPSCOMBE, Nick: *The Peninsular War Atlas*. Oxford, Osprey Publishing 2010.

36 FRASER, Ronald: *Napoleon's Cursed War: Spanish Popular Resistance in the Peninsular War, 1808–1814*. Brooklyn, Verso Books 2008.

37 KOVAŘÍK, Jiří: *Poloostrovní válka ve Španělsku a Portugalsku*, sv. 1: *Napoleonova invaze 1807–1810*. Třebíč, Akcent 2010; TÝŽ: *Poloostrovní válka ve Španělsku a Portugalsku*, sv. 2: *Napoleonova prohra 1810–1814*. Třebíč, Akcent 2010.

38 ENGELS, Bedřich: *Partyzánské akce ve Španělsku proti vpádu Napoleona I. (1808–1812)*. In: *Klasikové marxismu-leninismu o partyzánském boji: Sborník materiálů*. Praha, Naše vojsko 1951, s. 35–40.

39 Viz např. PIZZINI, Meinrad: *Andreas Hofer: Seine Zeit – sein Leben – sein Mythos*. Innsbruck, Verlaganstalt Tyrolia 2008.

expanzi napoleonské Francie v Evropě se pak věnuje například sborník editovaný již zmíněným Charlesem Esdailem.⁴⁰

Absence studia moderní odborné literatury se negativně odráží i v dalších částech třetího dílu. Kritický pohled vyžaduje například Tesařovo hodnocení vietnamské války. Také o tomto konfliktu samozřejmě existuje značné množství titulů, z nichž lze uvést zejména čtyřsvazkovou *Encyklopedii vietnamské války*, sestavenou kolektivem autorů pod vedením Spencera C. Tuckera.⁴¹ V České republice vyšla v překladu třeba popularizační monografie Chrise McNaba a Andyho Wiesta, která je v knihovnách běžně k dispozici.⁴² K samotné problematice partyzánské války je tu potom například encyklopedie od Iana F. Becketta nebo obsáhlá monografie Maxe Boota mapující vývoj guerillového boje od starověku až do současnosti.⁴³ Celkově lze konstatovat, že odkazy na odborné práce psané v angličtině na stránkách třetího svazku trilogie prakticky nenalezneme, a tento nedostatek je na kvalitě textu jasně patrný.

Problém se zdroji se však netýká pouze konfliktů probíhajících v devatenáctém či druhé polovině dvacátého století, ale také pasáží věnovaných partyzánům za druhé světové války. Marně bychom v poznámkovém aparátu třetího dílu hledali například knihu Kennetha Mackseye *Zapalte Evropu!*, zabývající se právě partyzánským odbojem v průběhu druhého světového konfliktu.⁴⁴ Rovněž tak partyzánská válka na území okupované Jugoslávie se za posledních třicet let dočkala moderních zpracování a bylo by vhodné využít v této souvislosti alespoň publikace britského nakladatelství Osprey, které se věnuje popularizaci vojenských konfliktů od starověku po dnešní dobu. Jmenovat lze například monografii Velimira Vukšiče *Titovi partyzáni 1941–45* z roku 2003.⁴⁵ Čerpat v dnešní době údaje o jugoslávských komunistech na základě knihy vydané v Bělehradě roku 1963 je totiž bezpochyby poněkud ošidné (sv. 3, s. 91). Přes Titovu roztržku se Stalinem koncem čtyřicátých let minulého století měl režim v Jugoslávii nadále totalitní charakter s nadvládou komunistické strany, takže oficiální režimní historii jugoslávských komunistů by měl každý profesionální historik brát se značnou rezervou.

Sporná jsou i některá tvrzení obsažená v textu třetího dílu. Nelze například souhlasit s tím, že by předání arzenálu československé armády do rukou Němců v březnu 1939 bylo událostí, jež (jak píše Tesař) „je totiž jakožto traumatizující tabu zamlčována... Tabu zakrývá trauma, a nad ním se klene soustava lží jako barokní kupole nad zatajovanou kryptou.“ (s. 110 n.) Ve skutečnosti byly informace o odzbrojení československé armády publikovány již vícekrát a lze je také nalézt

40 ESDAILE, Charles (ed.): *Popular Resistance in the French Wars: Patriots, Partisans and Land Pirates*. New York, Palgrave Macmillan 2005.

41 TUCKER, Spencer C. ad.: *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social and Military History*. Santa Barbara – Denver – Oxford, ABC CLIO 2011 (2., rozšířené vydání).

42 McNAB, Chris – WIEST, Andy: *Historie vietnamské války*. Praha, Brána 2010.

43 BECKETT, Ian F. W.: *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*. Santa Barbara – Denver – Oxford, ABC CLIO 1999; BOOT, Max: *Invisible Armies: An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present*. New York – London, Liveright Publishing 2013.

44 MACKSEY, Kenneth: *Zapalte Evropu! Partyzáni v Evropě za 2. světové války*. Brno, Jota 2000.

45 VUKSIC, Velimir: *Tito's Partisans 1941–45*. Oxford, Osprey Publishing 2003.

na internetových stránkách Vojenského historického ústavu v Praze.⁴⁶ Kniha kromě toho obsahuje i faktografické chyby. Uveďme v této souvislosti například větu: „Polsko zaniklo v roce 1776.“ (sv. 3, s. 75) Došlo k tomu ale až po třetím dělení Polska roku 1795.

Jak tedy celkově hodnotit trilogii Jana Tesaře? Přes kritické výhrady, zejména k obsahu třetího svazku, jsem toho názoru, že se jedná o práci záslužnou a v mnoha ohledech přínosnou. Zpracování životního příběhu Josefa Serinka touto formou je sice netypické, avšak určitě pro čtenáře atraktivní. Vzhledem k celkovému rozsahu trilogie (1345 stran) jde o Tesařovo životní dílo, které se bezpochyby výrazně zapíše do historiografie protinacistického odboje. Jistě také přispěje k poznání skutečnosti, že odboj proti nacistům nebyl černobílý. Vyskytovali se v něm lidé, které sice nelze označit za čítankově kladné hrdiny, kteří ale přesto neváhali postavit se brutální okupační moci na odpor a riskovat přitom své vlastní životy. A proto bychom na ně neměli zapomínat.

46 Přebírání čs. výzbroje německými silami, březen 1939. In: Vojenský historický ústav Praha [online]. [Cit. 2018-09-23]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/exhibit/xxx-nemci-rekviruji/>.